

Vypořádat se s malým zlem v sobě

Tvar, 3.5.2018

S Marií Šťastnou o básnění v nejlepším ze všech možných světů a vyprazdňující se demokracii

Marie, co bylo dřív: poezie, nebo šperky?

Záleží na tom, čemu se už dá říkat šperk a čemu báseň. Na základní škole jsem si dělala náušnice ze skleněných a plastových korálků a drátku, který mi nosil otec z práce. Ke každému tričku jsem měla náušnice odpovídající barvy. Souběžně probíhaly první pokusy o povídky. Na vysoké už jsem si šperkařinou přivydělávala a běžně publikovala. Myslím, že to šlo společně, šperkařina pak převládala. Logicky, vždyť se jí žívím. Kromě krátké epizody, kdy jsem byla učitelkou v mateřské školce, jsem se ani ničím jiným nikdy neživila.

Ovlivňovalo se to nějak navzájem?

Nevím, možná. Ale jestli ano, tak nevědomě a nepřímo. Určitě jsem se v některých textech zmiňovala o šití, ale to je asi jediná konkrétní věc, která mě napadá. Kdybych zahradničila, psala bych o rostlinách.

Za svou básnickou tvorbu jsi už získala řadu literárních cen. A co za šperky?

Za šperky, sukně a všechno, co dělám, se mi dostává ocenění každý den. Prostě tím, že si to někdo koupí a má z toho radost. Baví mě to, žiju tím a hlavně se tím užívám. Už jsem se zbavila zvláštního ostychu, který se k tomu vázal. Moji rodiče a partneři mívali problém nedodat, že jsem vlastně kuthistorička, když jsem někomu říkala, čím se žívím. Brali to jako dočasnou, nouzovou záležitost, něco riskantního, co nemůže fungovat dlouhodobě, něco neseriózního. Většinou lidí se to spojuje s nepřítažlivým alternativním způsobem života, nebo způsobem přivýdělku v málo ekonomicky produktivních životních fázích, jako je studium, mateřská a důchod. Byla jsem na to velmi citlivá, ale chápu to. Riskuju pořád, pravda, proč by se ostatním mělo líbit zrovna to, co se líbí mně. Ale zatím to funguje.

Jaký zlom se v tobě odehrál, že jsi kunsthistorii pověsila na hřebík?

Žádný zlom. Prostě to tak vyšlo. Kdybych se hned začala živit jako kurátorka nebo na památkové péči, určitě by mě to bavilo. Ona už kunsthistorie byla pro rodiče trochu oříšek, zřejmě si představovali, že budu dělat něco praktičtějšího, třeba že půjdu na pedagogickou fakultu a budu učitelkou, že zůstanu ve Valašském Meziříčí, brzy se vdám a budu mít kupu dětí, protože velmi brzy toužili po vnoučatech. Jenže mě bavilo tohle, pak v Ostravě hned nebylo místo v oboru a já jsem nechtěla jen naplano čekat, tak jsem si udělala kurz živnostenského podnikání a pustila se do šperků. Kdyby mi do toho přišla nějaká nabídka, asi bych se jí chytla, ale byla jsem spokojená s tím, co dělám, tak jsem nic sama aktivně nehledala. Pak jsem se zamilovala a přesunula do Prahy a byla jsem vlastně

rada, že nemusím řešit zaměstnání. A pak se řetězily náhody, stačilo jen kývnout na příležitosti, které se nabízely, nebo jim jít jen trochu naproti a hlavně se jich nebát. Kdybych si to takhle naplánovala, asi bych se k výsledku propracovávala mnohem obtížněji. A navíc si pořád říkám, že do kanceláře na nějakém odboru kultury či jak se tomu říká nebo na památkovou péči si jako řadová úřednice mohu sednout vždycky, když bude potřeba. Nepověsila jsem kunsthistorii na hřebík, jen jsem ji odložila na neurčito. To není obor, který ovládají nové technologie, kde se příliš rychle něco mění, stíhám sledovat hlavní dění a třeba se k ní jednou vrátím.

Ještě k těm cenám: co pro tebe znamenaly v době udělení a co zpětně, s odstupem času?

Tehdy znamenaly hodně. Satisfakci, vlnu zájmu, nové možnosti publikování, peníze, jistou prestiž v kruhu lidí, kterým na tom záleží. S odstupem času je to stejné, vždyť to funguje stejně. Kdybych dnes nějakou cenu dostala, pocity by byly podobné, možná jen méně intenzivní. Zřejmě je to věkem, tím, že poezie pro mě už není středobodem zájmu, že je to takový bonus, který v životě mám. To ovšem neznamená, že v tomhle nestojím o uznání. Kdybych byla na nějakou cenu nominovaná, samozřejmě bych ji chtěla. Nebrečela bych, kdyby ji dostal někdo jiný, ale možná by se mě to na chvíli dotklo. Píšu málo, ale je to velmi intenzivní. Záleží mi na tom.

Poezie je pro tebe bonus?! Básníci o sobě říkávají, že poezie je pro ně způsobem života – jakousi vnitřní nutností, bez níž by jejich život nebyl úplný...

Bonus, ano. Já nevím, jestli je to vnitřní nutnost, nezkoušela jsem schválně nepsat, když mě něco napadne, ani jsem se nějak zvlášť nenutila do psaní, když bylo potřeba něco napsat a já neměla nápad. Dřív to pro mě určitě nutnost byla nebo to byla nutná součást toho, jaká jsem chtěla být před lidmi. Nejsem ale v první řadě básnířka. Někdy dost pochybuji o tom, jestli vůbec. To neznamená, že mi nezáleží na tom, jestli se moje texty líbí a čtou. Záleží, a moc. No ale kdyby mi někdo položil nůž na krk a řekl, že můj život závisí na tom, jestli ještě někdy něco napíšu, tak bych nenapsala. Bonusy dělají život zajímavější. A je dobré jich mít víc, aby se člověk nehroutil, když jeden z nějakých důvodů odpadne.

Lze poezii chápat jako soutěžní disciplínu?

Všechno je soutěžní disciplína, pokud je člověk ochoten se nějaké soutěže účastnit. Já jsem velmi soutěživý typ. Možná ne tak moc čitelně, ale soutěžím denně. Porovnávám se s ostatními. O co je mi hůř, líp, jaká jsem matka, partnerka, jak jsem úspěšná v tom, co dělám. Zeptej se někoho opravdu skromného, a jsou takoví, odpoví, že se v poezii soutěžit nedá. A mají pravdu. Pokud na to nepřistoupíš, jsi mimo hru, což samozřejmě neznamená, že tě nikdo neocení, když jsi dobrá. Pokud dobrovolně běžíš o závod, prostě běžíš. Tak to je. Učím se nesoutěžit. Zatím mi to nejde.

Vidělas německý film Lola běží o život?

Ano.

Okamžitě mi naskakují scény z něj, když říkáš „prostě běžíš“. Znovu vidím tu uštvanou holku, jak chce zachránit svého přítele před bandou zlosynů a jak nestíhá... Pro mě je to

metafora současného světa – a taky „běžíme“ o život. Svým štváním se za kdoví čím nezachraňujeme, ale rozkolísáváme celou planetu. Jak to vnímáš ty?

Trochu podobně. Jen si myslím, že někdy je třeba „prostě běžet“, někdy přesně víš, čeho tím chceš dosáhnout, a pokud sebou pořádně nehodiš, nedopadne to dobře. A pokud si vzpomínám, jeden z těch tří konců „Loly“ byl dobrý.

To je pravda, byl. Ale teď už bez metafor: máš pocit, že žijeme v nejlepším ze všech možných světů? Tuhle myšlenku už obhajoval Gottfried Wilhelm Leibniz (1646–1716) ve svém díle Theodicea, ohání-li se jí ale někdo dnes, např.

politici, míní tím zejména ekonomickou prosperitu a vše, co se od ní odvíjí – materiální dostatek, pohodlí, bezstarostnost... apod.

Určitě žijeme v nejlepším možném světě. Materiální dostatek, pohodlí a relativní bezstarostnost jsou důležité věci. Je fajn, že nemusíme bojovat o holý život, a když ano, máme kolem sebe takovou spoustu podpory a pomoci, že je s podivem, jak málo a hloupě ji dokážeme využít. Samozřejmě se mnou spousta lidí nebude souhlasit, obzvlášť když se neustále diskutuje o přístupu lékařů, neresepektování pacientů a podobných tématech, jistě je pořád co zlepšovat. Ale je fajn, že se spíše řeší téma etiky než epidemie cholery. Stejně tak sociální systém. Taky není dokonalý, ale je dobré moct si platit pojištění a mít jistotu, že neskončím do smrti zadlužená kvůli operaci nebo na ulici kvůli nepozornosti. Myslím si, že tento systém nejvíc naráží na to, že lidé nemají odvahu o pomoc si dost důrazně říkat nebo ji neumějí přijímat, mnohý si myslí, že všechno zvládne sám, nebo se po prvních neúspěšných pokusech vyčerpá a rezignuje. Máme samozřejmě štěstí, že jsme se narodili tady a teď. Můžeme se přemístit do jiných částí naší planety, sdílet s jinými národy přírodní a humanitární katastrofy a pomáhat je mírnit, ale vždycky máme možnost vrátit se pod střechu nad hlavou, k plné lednici a teplé vodě. Jenom uvědomit si, že o kus dál (třeba Ukrajina je za humny, nechceme-li rovnou mluvit o sociálně vyloučených oblastech u nás) všechno tohle samozřejmě a jisté není, je pořádná fuška.

Plná lednice a teplá voda – to je sice příjemné, ale jistě ti neuniklo, že se něco děje s demokracií a svobodou slova, obzvlášť tady, ve střední a východní Evropě. Takovým varovným seismografem je zpochybňování a omezování práce novinářů. Ale to je teprve začátek, dalšími v řadě mohou být spisovatelé, básníci... Tohle tě netrápí?

Aha, tohle tě zajímá. Samozřejmě mi to neuniklo a samozřejmě mě to trápí. A vývoj sleduji. Těší mě občanská aktivita, která se zvedá. Když je práce novináře omezena, okamžitě o tom informuje veřejnost a zvedne se vlna aktivity a podpory – to je přece skvělé! Bohužel, těch aktivních lidí je mnohem méně než těch, kterým to nevadí a nechtějí to změnit, to se stále znovu projevuje ve volbách. Lidé jsou neinformovaní, protože informace určitého druhu nevnímají, nebaví je, neumí s nimi pracovat. A naopak pasivně přijímají jednoduchá sdělení, která jim servírují někteří politici a někteří žurnalisté. Proto mě hlavně trápí to, že se lidem nedostává srozumitelného vysvětlení základních pojmů, co je to vlastně demokracie, jak funguje, proč je důležitá svoboda slova (kterou přece využívají i populisté a je to tak v pořádku), jak fungují zákony a podobně. Téměř pokaždé, když slyším nějakou debatu v České televizi nebo jinde, mě zaráží, že

politici i odborníci tuhle šanci míjejí, mají jedinečnou příležitost znovu a znovu opakovat základní informace, vysvětlovat pojmy, učit veřejnost rozlišovat jednotlivé nuance, ale téměř nikdy to neudělají. Přitom kdyby ses zeptala na ulici lidí, co je to vlastně demokracie, což je pojem z těch nejzákladnějších, myslíš, že by ti dokázalo odpovědět hodně lidí?

Nechci předjímat, ale spíš by to dopadlo tak, že z odpovědí by vysvítalo, že pod pojmem „demokracie“ si každý představuje něco jiného. Takže – udělejme si malé opáčko: jaká je definice demokracie a co jsou její hlavní pilíře?

Já odolám pokušení podívat se na internet nebo kamkoliv jinam a snad to zvládnou, stejně to bude školometské, nedávno jsem právě na základě touhy ujasnit si pojmy pročítala definice. Demokracie je typ řízení státu, který umožňuje podílet se na tomto řízení všem občanům, kteří jsou k tomu oprávněni. Může být přímá a zastupitelská, přičemž u nás využíváme obou forem. V přímé demokracii lidé rozhodují o zákonech a veřejných záležitostech formou referend a přímých voleb, v zastupitelské demokracii si lidé volí své zástupce, kteří o tomto budou za ně rozhodovat. Demokracie je založena na tom, že menšina se podřídí většině, ale nesmí být přitom omezena základní práva a svobody jednotlivých občanů. A hlavní pilíře demokracie jsou: především to, že rozhodující jsou občané, právní stát, rovnost občanů před zákonem, svoboda slova a tisku, právo na soukromé vlastnictví, časově omezená vláda, různorodost vlády... Na víc si nevzpomenu, bylo toho víc. A tohle bych právě chtěla slyšet od každého v každé debatě, řekni, kolik lidí tohle baví, kolik si jich to najde z vlastního popudu? Přitom je to taková maličkost. Když se jim to bude vštěpovat, pořád a pořád, v hlavě to uvízne a zakoření.

V debatách o tom přece mluví sociologové a politologové – zdůrazňují, že demokracie je především dělba moci. Jenže právě tohle jako by se politikům už nechtělo poslouchat. Nechtějí se o moc dělit, chtějí ji koncentrovat. A začnou u svobody slova a tisku...

Debaty sociologů a politiků nejsou pro spoustu lidí ani trochu přitažlivé a zajímavé. Ano, zdůrazňují to. Zdůrazňují to jako jedinou věc občas i někteří politici, když se jim to hodí – když chtějí, aby se s nimi o tu moc podělil někdo, kdo je na tom momentálně s mocí lépe. A ti se, to máš pravdu, dělit nechtějí. Cítí se pevní v kramflecích – kdo by se tak necítil, když je zvolen opakovaně přes všechny skandály, očividně problematická rozhodnutí a problémy, které způsobil? To potom nabude dojmu, že je nedotknutelný a tak sympatický, že jeho charisma všechno překoná. Nebo si celkem oprávněně myslí, že většina lidí je tak hloupá nebo tak líná myslet, že si ho jen zaslouží. A když si tohle myslí o lidech, které má zastupovat, nemůže k tomu přistupovat s úctou a pochopením pro potřeby občanů. Protože občany pohrdá, pohrdá jejich potřebami, které nezná, bagatelizuje problémy, které sám nemá, a prohlašuje o nich, že neexistují. Zesměšňuje jiné názory, protože se cítí být nejchytřejší a nejmocnější. Byl přece zvolen... Svoboda slova a tisku je na ráně. Novináři by měli kompenzovat tu lenost řadového občana a klást nepříjemné otázky za něj. Když to nebudou moci z nějakého důvodu dělat, nepříjemné otázky nebudou.

Novináři se pod tlakem, který je na ně vyvíjen, aby právě nepříjemné otázky nekladli, aktivizují a podporují, ale na druhé straně se už začínají dělit na ty, kteří mocným

pochlebují, a na ty, kteří mají odvalu je kritizovat. Neobáváš se, že těch druhých bude ubývat?

Myslím, že kdyby došlo na lámání chleba, bude to vypadat jako vždycky: lidé, kterým záleží na kariéře a na prospěchu, se přikloní na stranu většiny, a tím pádem se bude zdát, že jich přibýlo, ti zásadoví budou v opozici, případně v ilegalitě a ostatní se stáhnou. Já si nemyslím, že by jedněch nebo druhých přibývalo nebo ubývalo. Je jich pořád stejný počet. Jen jsou ti, kteří mají lepší podmínky, slyšet více než ti ostatní.

Koho myslíš těmi, kdo mají lepší podmínky? A co myslíš těmi lepšími podmínkami?

Lepší podmínky má ten, který nejen nemusí překonávat nesmyslné překážky, aby mohl pokračovat ve své práci a aby ji mohl dělat dobře, ale je podporován a chráněn. To jsem myslela těmi lepšími podmínkami. Když musíš řešit tisíc drobných překážek, které tě vyčerpávají, kradou ti radost z práce a navozují pocit marnosti, když máš pocit, že kvůli tvé práci může být ohrožena tvá rodina a tvoji blízcí, to musí být podle mě dost velký zabiják nadšení a chuti pracovat. Pro někoho je to samozřejmě motor, ale opravdu jen pro někoho.

Umění a kultura, jejichž dějiny jsi vystudovala, vždycky zažívaly období, kdy byly s mocí takzvaně „na štíru“. Které z těch období snese srovnání s dneškem, s jeho postupným ukusováním nabytých svobod?

Já bych nerada dnešek srovnávala s jakýmkoliv historickým obdobím, je to obtížné, nevděčné a nepřesné. Pokud tohle období bereme jako začátek příprav pro nástup totalitárního režimu, asi můžeme paralely hledat v kterémkoliv období a kterékoliv zemi, kde se k něčemu podobnému schylovalo. Společných znaků je dost a dost. Nepamatuji si z minulého režimu mnoho, jen takové střípky, které proniknou k dítěti – tohle nikde neříkej, raději ani před širší rodinou, nejlépe neříkej a nedělej nikde nic jiného než ostatní, aby na tebe nebylo moc vidět... To se díkybohu s tím, co se děje teď, ještě srovnat nedá, jak to někteří rádi dělají.

Letos jsi patronkou pražského Domu čtení, což kromě jiného znamená, že si budeš zvat zajímavé hosty a diskutovat s nimi o různých tématech. Máš v plánu zabývat se i těmito celospolečenskými otázkami?

Po pravdě – nemám. Mám jiné plány. Teď jsem měla první patronský večer, který byl velmi krásný, uváděla jsem čtení básničky Simony Rackové. V květnu uvedu čtení Natálie Paterové, v srpnu bude malý design market spojený s autorským čtením některých z vystavujících a dalších pozvaných a na podzim chci představit režisérku, scenáristku a spisovatelku Beatu Parkanovou. Teď, když na to tak koukám, bude to velmi neangažované, neaktuální a genderově nevyvážené. Ale jsou to akce, které jsou mi blízké, a pokud chci ke svému patronství přistupovat zodpovědně, nemohu se pouštět do témat, ve kterých nejsem kovaná.

A v poezii se už „kovaná“ cítíš být? Vydala jsi čtyři úspěšné sbírky, začátkem příštího roku ti má vyjít v Hostu pátá... V čem já se vlastně cítím být „kovaná“... Já vlastně ani nevím. V poezii mám alespoň pocit, že to uznání, kterého se mi dostává, snad není pro nic za nic. Komu by nenarostl hřebínek, když s ním někdo chce dělat rozhovor, že? Co se týká toho

patronství, chci prostě ukázat na to, co je mi blízké. Patroni by to tak dělat měli, otisknout do programu té které instituce něco svého a zároveň ji propagovat, kudy chodí. Je to velká čest, že v tebe někdo vloží takovou důvěru. Vidíš, pátá sbírka... Některé z nich určitě úspěšné byly, pokud měříme cenami. Pamatuji se, že jsem si první sbírku slíbila vydat do svých dvaceti let, abych dokázala jedné své tetě, že „z toho nevyrostu“, jak konejšila moji maminku. Já i v tomhle mám štěstí, nemusela jsem se po možnostech vydání pídit, nabídka přišla sama, od Jiřího Nebeského z hranického Unarclubu. Druhou mi nabídli vydat v Kutné Hoře díky soutěži, třetí v Protisu, čtvrtou v Hostu a tam se teď zase vracím. Byla jsem ušetřena nabízení, hledání a odmítání. Možná jsem k tomu všemu přišla lacino...

Pročítám-li ukázky, které jsi Tvaru poskytla k otištění, zjišťuji, že se tvá poetika nezměnila. Stále si držíš „svou lajnu“, stále jsi rozpoznatelná. Co tě vlastně nutí básnit? A co ti umožňuje básnit tak vyrovnaně? Bez úroků stranou, bez nejistého a bezradného tápání... Nebo je to jen zdání?

Texty mi pomáhají rovnat si myšlenky. Snažím se popsat to, co se mi děje, tím nejjednodušším možným způsobem. Vždycky mě nakrátko ohromí, když někdo řekne: „Já tomu nerozumím.“ Nebudu lhát, že mi to chvílemi nevadí, vždycky chci říct něco velmi konkrétního a ono se to nedaří, to je přece k vzteku. Emoce se špatně popisují, většinou se člověk zaplete do komplikovaných vysvětlení, co cítil, jak cítil, proč cítil, nebo sklouzne k banalitám, které jsou jasné a čitelné pro každého. Obojí dělám. Těch úroků stranou a tápání je tolik... Myslím, že by každý básník a spisovatel měl vydat pár textů, které se mu nepovedly, takových těch ufrňukaných, nabubřelých, eklektických básní a úryvků prózy, kterých se nutně dopouští, když hledá nejlepší možný způsob vyjádření, aby ukázal, kudy vede cesta k výslednému textu. No a pak řekne někdo ano, vím přesně, co jsi tím myslela, cítil/a jsem přesně to samé v podobné situaci. To je prostě krásné. Poetika se mi asi moc nemění, ale já to tam vidím. Tahle sbírka bude zase o trochu více osobní, i když poezie sama už je pro mě tak osobní záležitostí, že se musím smát pokaždé, když to zdůrazním. Osobněji už to nejde.

Jak se ve svém životě a ve své tvorbě vyrovnáváš s existencí zla ve světě a v člověku?

Já věřím, že člověk je v jádru dobrý. Jen velmi málo lidí je skutečně z podstaty zlých a s těmi jsem se vlastně díkybohu nesečkala. Hodně zlého se ale dá udělat hloupostí, lhostejností, váhavostí, nevědomostí a tak podobně. I velmi hodní lidé dokážou udělat nebo říct věci, které si budeš do smrti pamatovat jako horší ránu než to, že tě někde někdo přepadl a zmlátil. A je to třeba jen nedorozumění, ti lidé nevědí, co říct, udělat nebo jak zareagovat v situaci, která je samotné nějak vyděsí, ohrozí nebo jen překvapí. No a vyrovnávám se s tím těžko. Vždycky mě to překvapí a na dlouhou dobu paralyzuje. Sama přitom nejsem jiná, taky nedokážu dobře reagovat a pomáhat v mezních situacích. Souvisí to s tvou otázkou na Leibnize, kterou jsi položila před chvílí – lidé jsou v bezpečí, tak moc nevědí, jak na nebezpečí jakéhokoli druhu reagovat. Vypadli jsme z toho, nedokážeme projevit obyčejnou účast nebo taktně a platně pomoci. Místo toho vnucujeme svou pomoc, kde není třeba, překážíme a pleteme se pod nohy vlastními příspěvky do debaty a radami, které nikomu neprospívají, a ještě se urážíme, že za ně nejsme dostatečně odměněni vděkem. Jsme frustrovaní, stáváme se zlými. A když se frustrace a zlost spojí s velkým byznysem nebo velkým ideálem, to je potom ten pravý

mazec. Já neprožívám zrovna moc silně metafyzickou vinu za všechno zlo, co ho ve světě je. Úplně stačí tohle. Kdybych se dokázala vypořádat s tímto malým zlem v sobě, kdyby se s ním dokázal vypořádat každý, velké zlo by neexistovalo.

Marie Šťastná (1981, Valašské Meziříčí), básnířka. Vystudovala střední pedagogickou školu, dějiny umění a následně i dějiny kultury na Ostravské univerzitě. V letech 1999–2003 se několikrát úspěšně umístila v soutěži Ortenova Kutná hora, která je určena básnířkám a básníkům do 22 let. Vydala sbírky Jarním pokrytcům (Unarclub, 1999), Krajina s Ofélií (Klub rodáků a přátel KH, 2003) – cena Jiřího Ortena, Akty (Protis, 2006) a Interiéry (Host, 2010). V roce 2010 získala Drážďanskou cenu lyriky. Kromě psaní poezie se věnuje také výrobě šperků. Žije v Praze.